

KRZYSZTOF ŁOKUCIJEWSKI¹

Ciągłość i zmiana – nowy monarcha Zjednoczonego Królestwa: ustrojowe i polityczne implikacje przekształceń²

Wpłynął: 26.10.2022. Akceptacja: 26.11.2022

Streszczenie

Wrzesień 2022 r. w Zjednoczonym Królestwie przyniósł nie tylko – planowaną od miesięcy – zmianę szefa rządu, ale również – raczej nieoczekiwaną – zmianę osoby monarchy. Artykuł stanowi próbę opisu i oceny znaczenia drugiego z tych wydarzeń. Trwające ponad 70 lat panowanie Elżbiety II pozostawiło trwały ślad nie tylko w świadomości i życiu codziennym Brytyjczyków, ale także w sposobie funkcjonowania monarchii jako doniosłej instytucji ustrojowej. Przedstawione zostały uwarunkowania polityczno-prawne pozycji monarchy oraz kontekst międzynarodowy, w ramach brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Omówione zostały pokrótce również pewne szczególne wyzwania dla jedności i stabilności Zjednoczonego Królestwa związane z narastaniem tendencji odśrodkowych w postaci dążeń niepodległościowych w Szkocji oraz na tle napiętej sytuacji w Irlandii Północnej.

Słowa kluczowe: Brytania, monarchia, ustrój, Szkocja, Irlandia Północna.

¹ Dr Krzysztof Łokucijewski – Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku (Polska); e-mail: klokucijewski@wsb.gda.pl; ORCID: 0000-0002-7292-0004.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

KRZYSZTOF ŁOKUCIJEWSKI

Continuity and Change – a New Monarch of the United Kingdom: Constitutional and Political Consequences of the Transformation³

Abstract

Queen Elizabeth II died on 8 September 2022, at the age of 96 and after the longest reign in British history. Her death brings up the question of what the future holds for the monarchy. The paper explores the monarch's role – both at home and abroad – as head of state. It also analyses how the new king will have to adapt to socio-political and demographic changes the United Kingdom has been going through. Britain is now recovering from Brexit and the Covid-19 pandemic and dealing with the ongoing economic crisis and growing calls for Scottish independence and the change of status of Northern Ireland. The Queen successfully navigated the monarch's constitutional political neutrality, but the new circumstances raise key questions about what kind of King former Prince Charles will be and whether public support for the monarchy will outlive support for Elizabeth II.

Keywords: Britain, monarchy, government, Scotland, Northern Ireland.

³ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wstęp

Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej stoi obecnie w obliczu szeregu problemów i wyzwań wynikających zarówno z aktualnej sytuacji międzynarodowej, jak też określonych uwarunkowań wewnętrznych. We wrześniu i październiku 2022 r. miały miejsce kolejne wydarzenia, które wzmocniły jeszcze dynamikę przekształceń. Powołanie Liz Truss na stanowisko premiera, a następnie zastąpienie jej – po zaledwie siedmiu tygodniach – przez Rishiego Sunaka oraz zgon królowej Elżbiety II otwierają niewątpliwie nowy etap w funkcjonowaniu brytyjskiego systemu politycznego. Niniejszy artykuł stanowi próbę naszkicowania tła przekształceń, jakie dokonują się w związku ze zmianą osoby monarchy oraz możliwych scenariuszy zdarzeń związanych z przyszłością instytucji monarchii.

Zasadniczym celem prowadzonej analizy jest określenie pozycji ustrojowej i faktycznych form działania dotychczasowego brytyjskiego monarchy (królowej Elżbiety II), a następnie wykorzystanie przedstawionego materiału analitycznego do próby odpowiedzi na pytanie, na ile możliwe i wskazane jest utrzymanie tego modelu sprawowania władzy przez króla Karola III, a także jakie czynniki będą determinowały przyszłe działania nowego monarchy.

Opisane zostały okoliczności, które towarzyszyły odejściu Elżbiety II, wraz ze wskazaniem procedur szczegółowo regulujących proces przejmowania obowiązków głowy państwa przez jej następcę. Scharakteryzowano również wybrane aspekty pozycji ustrojowej brytyjskiego monarchy oraz jego praktyki politycznej zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym, wraz z określeniem możliwych zmian.

Niezwykle istotne, szczególnie z punktu widzenia utrzymania integralności terytorialnej państwa, są procesy zachodzące obecnie w Szkocji oraz Irlandii Północnej. Zostały one pokrótce omówione w trzeciej i czwartej części opracowania. Naświetlono w nich także pozycję monarchy w kontekście opisywanych przeobrażeń.

Aktualność omawianej problematyki determinowała dobór metod badawczych i źródeł, ze szczególnym uwzględnieniem bieżących analiz ustrojowo-prawnych, publikowanych m.in. przez Bibliotekę Izby Gmin Constitution Unit, działający w ramach Uniwersytetu Londyńskiego Centre on Constitutional Change czy portal akademicki „The Conversation”, jak również tekstów ukazujących się w dzienniku „The Guardian”.

Ze względu na ograniczone ramy opracowania poza obszarem rozważań pozostawiono zagadnienia zmian w funkcjonowaniu władzy wykonawczej, w tym rezygnacji Borysa Johnsona ze stanowiska premiera, wyboru nowej liderki Partii Konserwatywnej, a w konsekwencji nowej szefowej rządu czy powołanie gabinetu L. Truss w niemal zupełnie odmienionym składzie osobowym i z ambitnym programem reform fiskalnych i gospodarczych, czy wreszcie kolejnej zmiany szefa rządu w październiku 2022 r.

Kres panowania Elżbiety II

Szóstego września 2022 r., w trakcie audiencji u królowej Elżbiety II, L. Truss otrzymała misję utworzenia nowego rządu. Zaledwie dwa dni później zmianie uległa też osoba brytyjskiego monarchy. Zjednoczone Królestwo [dalej: ZK] stanęło wobec szeregu kolejnych wyzwań, tym razem związanych z nową głową państwa po 70-letnim, najdłuższym w brytyjskiej historii panowaniu Elżbiety II oraz nową panią premier, czwartą osobą na tym stanowisku w ciągu 6 lat.

Stało się to w sytuacji rozwijającego się kryzysu gospodarczego, gwałtownie rosnących cen surowców energetycznych i kosztów życia codziennego oraz wysokiej inflacji, zaognionych stosunków z Brukselą na tle protokołu północnoirlandzkiego, paraliżu instytucji władzy w Irlandii Północnej, nasilenia dążeń niepodległościowych w Szkocji, szeregu afer z udziałem czołowych polityków, w tym poprzedniego szefa rządu B. Johnsona, a ponadto w kraju, który mocno odczuwa skutki niedawnego opuszczenia Unii Europejskiej i trwającej ciągle pandemii koronawirusa, wraz z głębokim kryzysem publicznej służby zdrowia.

Gwałtowne pogorszenie stanu zdrowia i zgon Elżbiety II stanowiły zaskoczenie dla opinii publicznej. Monarchini, mimo podeszłego wieku, cieszyła się na ogół dobrym zdrowiem, chociaż ostatnie lata przyniosły stopniowe ograniczanie aktywności i przejmowanie części obowiązków przez innych członków rodziny królewskiej, zwłaszcza przez następcę tronu. Zastępował on Elżbietę II m.in. przy okazji podróży zagranicznych, ale także np. w trakcie uroczystego otwarcia nowej sesji parlamentu w maju 2022 r., po raz pierwszy od 1963 r. bez udziału królowej.

Ponadto niedawne zdarzenia osobiste, takie jak śmierć małżonka, księcia Filipa, który odszedł w kwietniu 2011 r. po 73 latach małżeństwa, czy zakażenie koronawirusem w lutym tego roku stanowiły najprawdopodobniej dodatkowe obciążenia kondycji monarchini.

Ósmego września 2022 r., tuż po godzinie 13 (czasu polskiego), księżę Karol, przebywający w swojej rezydencji Dumfries House w Ayrshire w Szkocji, został poinformowany o pilnej potrzebie udania się do szkockiego zamku Balmoral,

w którym królowa spędzała sporą część lata. Wiadomość o śmierci Elżbiety II upubliczniono o godz. 19.30 tego samego dnia.

Zaledwie 2 dni wcześniej media przekazały obraz uśmiechniętej królowej, wyznaczającej L. Truss na nową szefową rządu, chwilę po przyjęciu rezygnacji jej poprzednika, B. Johnsona, który urząd premiera pełnił od 24 lipca 2019 r. i w tym czasie sfinalizował proces wychodzenia ZK z Unii Europejskiej.

Odejście królowej spowodowało uruchomienie procedury, która odnosiła się do szczegółowo zaplanowanych uroczystości pogrzebowych, określonej jako „Most londyński” (*London Bridge*), znanej również pod nazwą „Operacji jednorożec” (*Operation Unicorn*), gdyby monarchini zmarła w Szkocji, co faktycznie miało miejsce. Została ona opracowana jeszcze w latach 60. XX wieku i była przez kolejne dziesięciolecia, w uzgodnieniu z Elżbietą II, dostosowywana do zmieniających się realiów politycznych i technologicznych. Równoległe rozpoczęto wdrażanie procedury „Wiosenny przypływ” (*Spring Tide*), związanej z wstąpieniem na tron nowego monarchy⁴.

Nowy król, inaczej niż np. jego dziadek Jerzy VI (wcześniej książę Albert), zachował dotychczasowe imię. W pierwszych dniach po objęciu tronu, w odróżnieniu od początku panowania Elżbiety II w 1952 r., Karol III złożył wizyty w Szkocji, Irlandii Północnej i Walii, czyli trzech autonomicznych częściach ZK, występując przez regionalnymi zgromadzeniami parlamentarnymi i spotykając się z czołowymi politykami.

Pewne kontrowersje wzbudziło błyskawiczne (następnego dnia po zgonie królowej) przyznanie najstarszemu synowi nowego monarchy, Williamowi, tytułu księcia Walii. Wprawdzie tradycyjnie przysługuje on brytyjskiemu następcy tronu, ale zdarzenie to wywołało żywą polemikę. Wątpliwości wzbudziło samo tempo decyzji Karola III i brak wyprzedzającego zawiadomienia regionalnego rządu Walii. Poważniejsze zastrzeżenia wynikają jednak z przekonania niektórych polityków walijskich i części mieszkańców, iż wspomniany tytuł stanowi wyraz ekspansjonistycznej polityki Anglii, która w okresie późnego średniowiecza podbiła niezależne księstwa walijskie. W dobie odradzania się narodowych aspiracji Walijszczyków jest to odbierane jako wyraz braku szacunku dla ich dążeń i podkreślenie

⁴ Szczegółowy opis powyższych procedur zob. np. D. Torrance, *The Accession of King Charles III*, House of Commons Library, 21.09.2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9621/CBP-9621.pdf> (dostęp: 27.09.2022); R. Hazell, *Queen Elizabeth II: why Charles is already king and other key constitutional questions answered*, „The Conversation” 9.09.2022, <https://theconversation.com/queen-elizabeth-ii-why-charles-is-already-king-and-other-key-constitutional-questions-answered-190295> (dostęp: 27.09.2022); a także R. Hazell, B. Morris, *Demise of the Crown: what happens next?*, The Constitution Unit, 9.09.2022, <https://constitution-unit.com/2022/09/09/demise-of-the-crown-what-happens-next/#more-13233> (dostęp: 27.09.2022); <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/sep/03/security-operation-for-queens-death-includes-social-media-blackouts>, 3.09.2022 (dostęp: 27.09.2022).

supremacji Anglii. Pojawiła się nawet petycja mająca doprowadzić do zniesienia tytułu księcia Walii w obecnej postaci, podpisana – wg stanu na 26.09.2022 – przez ponad 35 tysięcy osób⁵.

Umarła królowa, niech żyje król – nowy model monarchii Karola III?

Panowanie Elżbiety II trwało ponad 70 lat, czyli więcej niż 17 czteroletnich kadencji wielu pochodzących z wyboru organów władzy w państwach demokratycznych. W tym czasie w cotygodniowych na ogół audyencjach u królowej brało udział 14 brytyjskich premierów (nie licząc świeżo powołanej L. Truss), poczynając od Winstona Churchilla w 1952 r. Kolejni brytyjscy szefowie rządu, z których wielu przyszło na świat już w czasie sprawowania urzędu przez Elżbietę II, korzystali z doświadczenia politycznego królowej, mając przy tym pewność i komfort, że treść wspólnych rozmów nie zostanie upubliczniona.

Monarchini, mimo ograniczonej realnej władzy, była symbolem państwa oraz ważnym czynnikiem stabilności jego systemu politycznego, nieodmiennie służąc radą kolejnym pokoleniom czołowych polityków ZK.

Apolityczność, wyrażająca się w konsekwentnym powstrzymaniu się od wyrażania opinii na temat bieżących wydarzeń, wraz z osobistym urokiem i dużym oddaniem służbie publicznej i wynikającym stąd licznym obowiązkom, sprzyjały budowaniu korzystnego wizerunku instytucji monarchii. Pozytywny na ogół odbiór osoby królowej, szczególnie w trakcie jej licznych podróży zagranicznych, łagodził napięcia wynikające z kolonialno-imperialnej historii Brytanii.

Należy jednak zauważyć, że królowa Elżbieta II, będąc głową 15 państw i stojąc na czele Wspólnoty Narodów skupiającej 56 krajów o liczbie mieszkańców przekraczającej 2,4 miliardy, w zdecydowanej większości byłych brytyjskich kolonii, nie zdecydowała się nigdy na przeprosiny czy wyrazy żalu z powodu imperialnej polityki i moralnych obciążeń Brytanii. W tej sferze wyraźnie dystansowała się od przeszłości.

Na tym tle rysuje się różnica w postępowaniu jej następcy, który jeszcze jako książę Walii uczestniczył w 2021 r. w ceremonii przekształcenia w ustrój republi-

⁵ Zob. S. Clear, *Prince of Wales: why William inheriting the title from Charles has sparked a debate*, „The Conversation” 15.09.2022, <https://theconversation.com/prince-of-wales-why-william-inheriting-the-title-from-charles-has-sparked-a-debate-190577> (dostęp: 27.09.2022); aktualny stan petycji: https://www.change.org/p/end-prince-of-wales-title-out-of-respect-for-wales?recruited_by_id=0a9e2600-d531-0130-dde3-3c764e044346&share_bandit_exp=initial-34384906-en-GB (dostęp: 27.09.2022).

kański położonego w regionie Karaibów państwa Barbados⁶. Wiązało się to z pozbawieniem Elżbiety II statusu głowy tego kraju. W trakcie uroczystości książę Karol wspominał o „ponurym czasie naszej przeszłości” i „przerazającym okrucieństwie niewolnictwa, które na zawsze splamiło naszą historię”⁷. Królowa z kolei przesłała jedynie życzenia szczęścia, pokoju i pomyślności, wspominając przy tym swoje wizyty na wyspie i podkreślając atuty nowej republiki oraz wspólne wartości *Commonwealthu*. Wyrazy głębokiego ubolewania z powodu dramatu niewolnictwa znalazły się również w przemówieniu księcia Karola reprezentującego królową Elżbietę II na szczycie państw Wspólnoty Narodów w Rwandzie w czerwcu 2022 r.

Ruch republikański stanowi zjawisko występujące z różnym natężeniem w tych krajach Wspólnoty Narodów, które łączy ze ZK unia personalna. Równolegle w wielu państwach *Commonwealthu* nasilają się głosy podkreślające potrzebę moralnego zadośćuczynienia, czy wręcz materialnej rekompensaty w postaci odszkodowań za krzywdy doznane ze strony imperialnej Brytanii.

Pozostaje kwestią otwartą, w jaki sposób zmiana osoby monarchy wpłynie na te tendencje oraz czy król Karol będzie odnosił się do tych zagadnień w sposób równie bezpośredni, jak uczynił to w czasie wspomnianych uroczystości. Można już jednak zauważyć głosy mówiące, że po śmierci Elżbiety II zerwanie ścisłych więzów z monarchią brytyjską będzie ułatwione, bo prawdopodobnie zyska większą aprobatę społeczną w zainteresowanych tym państwach⁸.

Prawo i zwyczaj ograniczają formalne możliwości działania brytyjskiego monarchy. Jego kompetencje mają w większości charakter ceremonialny, w dużej mierze wynikający z wielowiekowej często tradycji⁹. Równocześnie jednak ważnym obszarem aktywności królowej Elżbiety była sfera określana jako „miękką siłą” (*soft power*). Regularne spotkania z brytyjskimi politykami i częste podróże zagraniczne służyły budowaniu pozytywnego wizerunku monarchii i działaniom na rzecz rozwiązań sprzyjających zarówno pozycji Brytanii w świecie, jak też interesom rodziny królewskiej.

⁶ Andrew Holness, premier Jamajki, już zadeklarował intencję – wyrażaną też przez jego poprzedników – takiej samej transformacji swojego kraju w trakcie wizyty księcia Williama i księżnej Kate, jako reprezentantów królowej, w marcu 2022 r.

⁷ <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/nov/30/praise-for-prince-charles-after-historic-slavery-condemnation-barbados>, 30.11.2021 (dostęp: 27.09.2022).

⁸ <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/10/king-charles-ascension-ignites-debate-over-role-across-commonwealth-death-queen-elizabeth-ii>, 10.09.2022 (dostęp: 27.09.2022).

⁹ Szczegółowy opis pozycji ustrojowej brytyjskiego monarchy m.in. w: D. Torrance, *The Crown and the constitution*, House of Commons Library, 4.02.2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8885/CBP-8885.pdf> (dostęp: 27.09.2022). Zob. też np.: *Ustawy ustrojowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, ze wstępem P. Sarneckiego, Warszawa 2010; A. Pułło, *Ustroje państw współczesnych*, Warszawa 2006; P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2013.

Królowej udało się przeprowadzić brytyjską monarchię przez okres niezwykle głębokich przeobrażeń w każdej praktycznie dziedzinie życia. Ogromne zmiany na arenie międzynarodowej, zwł. rozpad imperium brytyjskiego i procesy integracji europejskiej, ale również przemiany społeczno-kulturowe czy technologiczne, były wyzwaniem dla tak spetryfikowanej instytucji, jaką stanowi monarchia. Dodatkowe czynniki ryzyka, z punktu widzenia popularności czy nawet przetrwania obecnej formuły ustrojowej, wynikały z osobistych problemów członków rodziny królewskiej – ostatnio księcia Andrzeja, syna królowej, na którym ciążyły zarzuty wykorzystania seksualnego, a także konfliktu na tle rezygnacji z oficjalnych obowiązków przez młodszego syna króla Karola, księcia Henryka (Harry’ego) i jego żonę Meghan. Należy również wspomnieć o rosnących kosztach utrzymania infrastruktury monarchii, finansowanej w dużej mierze ze środków publicznych¹⁰.

Nowy monarcha staje wobec wyzwań polegających na konieczności połączeniu tradycji, ciągłości i stabilności, uosabianych przez Elżbietę II, z potrzebą dostosowania sposobu funkcjonowania archaicznej pod wieloma względami instytucji monarchii do oczekiwań i priorytetów Brytyjczyków, szczególnie młodszego pokolenia.

Narodowe Centrum Badań Społecznych (National Centre for Social Research) od blisko 40 lat pyta Brytyjczyków, jak ważna ich zdaniem jest instytucja monarchii dla funkcjonowania państwa. Odsetek osób uznających iż jest ona „bardzo ważna” lub „znacząca” utrzymywał się generalnie na poziomie powyżej 60%, osiągając pułap 75–76% w latach 2011–2012 (przy okazji wizyty Elżbiety II w Republice Irlandii i spotkania w Belfaście z Martinem McGuinnessem), ale spadając do rekordowo niskiego poziomu 55% w 2021 r. Z kolei odsetek odpowiedzi „zupełnie nie ma znaczenia” i „należy ją znieść” kształtował się zwykle na poziomie kilkunastu procent, jednak wzrósł do 25% w 2021 r.

Badania pokazują również znaczne zróżnicowanie opinii w zależności od wieku. Przykładowo, w okresie 1994–2021, monarchia stanowiła „bardzo ważną” instytucję dla 44 do 51% badanych w grupie wiekowej 55+, ale dla jedynie 14 do 35% wśród osób w wieku od 18 do 34 lat. Zdecydowanie najniższy poziom 14% odnosi się przy tym do 2021 r., a więc najświeższych dostępnych danych. Tendencje te występują jednak z podobnym natężeniem przez cały okres prowadzenia badań, co może wskazywać na fakt, iż starzejące się pokolenia w miarę upływu czasu

¹⁰ Kontrowersje wywołała na przykład informacja o zaplanowanym na 10 lat (2017–2027) remoncie głównej siedziby monarszej, tj. pałacu Buckingham w Londynie. Koszt prac został określony na 369 milionów funtów (około 2 miliardów zł). Remont, uzasadniany stanem technicznym budynku, został sfinansowany dzięki decyzji rządu o znacznym podwyższeniu „Dotacji na rzecz suwerena” (Sovereign Grant). Dotacja stanowi podstawowy instrument finansowania publicznej działalności rodziny królewskiej oraz niezbędnej do tego infrastruktury. Zob. <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/nov/18/buckingham-palace-to-undergo-370m-refurbishment>, 18.11.2016 (dostęp: 27.09.2022).

coraz bardziej doceniają znaczenie monarchii jako czynnika stabilizacji i przewidywalności w życiu publicznym¹¹.

Pamiętać również należy, jak istotną rolę w kształtowaniu wizerunku monarchii i jej akceptacji ze strony społeczeństwa pełnią środki masowego przekazu, w tym popularne media określane jako „tabloidy”.

Księżę Karol, jeszcze jako następca tronu, wypowiadał się w sposób zdecydowany np. w sprawach ochrony środowiska, zmian klimatycznych, ekologicznej produkcji żywności, medycyny alternatywnej czy współczesnej architektury i urbanistyki. Niejednokrotnie zajmował przy tym krytyczne stanowisko wobec zmian zachodzących na Wyspach Brytyjskich. Media ujawniły również przypadki konkretnego lobbingu, jaki księżę Karol prowadził w sprawach będących przedmiotem jego szczególnego zainteresowania i troski. Działania te polegały na spotkaniach z czołowymi politykami bądź kierowaniu do nich listów o charakterze interwencyjnym¹².

Jego obecny, nowy status wiąże się jednak z szeregiem ograniczeń, których istnienia, już jako ówczesny księżę Walii, był świadomy¹³. Podstawowym wymogiem, jaki nowa rola nakłada na monarchę, jest bezstronność, rozumiana zarówno jako niezajmowanie stanowiska w bieżących sporach politycznych, jak również unikanie działań lub wypowiedzi, które mogłyby wprowadzać podziały społeczne czy rodzić konflikty¹⁴.

Oddzielne zagadnienie stanowi sfera aktywności monarchy związana z wypełnianiem przez niego obowiązków głowy Kościoła Anglii, największego kościoła anglikańskiego, w sytuacji rosnącej różnorodności wyznaniowej i równoczesnej sekularyzacji społeczeństwa brytyjskiego.

Z kolei w wymiarze ekonomicznym należy pamiętać, iż brytyjska monarchia i osobiście królowa Elżbieta II, stały się na przestrzeni dziesięcioleci niezwykle wartościową globalną marką, generującą wielomiliardowe obroty w sektorze biznesu turystycznego, w branży medialnej czy też w sferze związanej z funkcjo-

¹¹ Zob. J. Curtice, *King Charles inherits crown with support for monarchy at record low – but future not set in stone*, „The Conversation” 12.09.2022, <https://theconversation.com/king-charles-inherits-crown-with-support-for-monarchy-at-record-low-but-future-not-set-in-stone-190448> (dostęp: 27.09.2022).

¹² Zob. <https://www.theguardian.com/uk-news/2015/may/13/prince-charles-black-spider-memos-lobbying-ministers-tony-blair>, 13.05.2015 (dostęp: 27.09.2022).

¹³ W programie BBC przygotowanym w 2018 r. okazji 70-lecia urodzin księżę Karol wyraźnie podkreślił świadomość różnic pomiędzy statusem następcy tronu a pozycją monarchy; zob. <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/nov/10/prince-charles-at-70-profile-separate-being-sovereign>, 10.11.2018 (dostęp: 27.09.2022); też S. Clear, *What to expect from the reign of Charles III*, „The Conversation” 10.09.2022, <https://theconversation.com/what-to-expect-from-the-reign-of-king-charles-iii-190382> (dostęp: 27.09.2022).

¹⁴ Por. R. Hazell, B. Morris, op. cit.

nowaniem znaków towarowych i oznaczeń, które symbolizują rodzinę i dwór królewski¹⁵.

Jednym z wątków, który przewija się w dyskusjach o przyszłości instytucji monarchii, jest również kwestia „odchudzenia” rodziny królewskiej i zredukowania skali jej funkcjonowania. Proces ten mógłby objąć m.in. ograniczenie liczby osób, które wykonują obowiązki publiczne w imieniu monarchy (obecnie zalicza się do tego grona zwykle 10 członków rodziny), zmniejszenie liczby organizacji, nad którymi sprawują oni patronat, a także rezygnację, w całości lub częściowo, z wykorzystywania niektórych rezydencji królewskich i przekształcenia ich np. w miejsca o charakterze muzealnym, dostępne dla szerszego audytorium.

Nowa osoba monarchy to również zmiana wielu elementów życia codziennego Brytyjczyków, poczynając od słów hymnu (obecnie: „God Save the King”, w miejsce utrwalonego przez dziesięciolecia „God Save the Queen”), poprzez nowe wizerunki czy symbole na banknotach, monetach, znaczkach i skrzynkach pocztowych, mundurach, a wreszcie nowe brzmienie urzędowych dokumentów i wygląd odznaczeń państwowych.

Regionalne nacjonalizmy – Szkocja

W okresie poprzedzającym referendum w sprawie niepodległości Szkocji, które zostało przeprowadzone 18 września 2014 r., Alex Salmond, ówczesny lider Szkockiej Partii Narodowej (Scottish National Party, dalej: SNP), Pierwszy Minister Szkocji i czołowy zwolennik idei wyjścia Szkocji ze ZK, opowiadał się równocześnie za utrzymaniem unii personalnej i statusu Elżbiety II jako monarchy niepodległego już państwa szkockiego¹⁶. Podtrzymując dotychczasowe stanowisko swojej partii Ian Blackford, lider SNP w Izbie Gmin, zadeklarował w marcu 2022 r., że królowa pozostanie głową państwa szkockiego również w przypadku uzyskania

¹⁵ Przykładowo *Royal Warrant of Appointment*, jako znak firmy czy osoby, która dostarcza produkty lub świadczy usługi dla rodziny królewskiej, przyznano przeszło 800 podmiotom, w tym niektórym światowym koncernom; zob. J. Balmer, *How Queen Elizabeth II made the British monarchy into a global brand*, „The Conversation” 13.09.2022, <https://theconversation.com/how-queen-elizabeth-ii-made-the-british-monarchy-into-a-global-brand-190394> (dostęp: 27.09.2022); <https://www.royal.uk/royal-warrants-0> (dostęp: 27.09.2022). Prof. Balmer określił zestaw 5 cech, jakie jego zdaniem warunkują sukces marki „monarchia”: królewski status, wynikający z ustroju państwa, monarszy styl zachowania, przejawiający się np. w odpowiednim ceremoniale, doniosłe znaczenie instytucji w skali kraju, szacunek wynikający ze społecznej aprobaty oraz umiejętność adaptacji do zmieniającego się środowiska społecznego i kulturowego, w jakim monarchia funkcjonuje. Pozostaje sprawą otwartą, na ile król Karol zdecyduje się kontynuować niezwykłe skuteczne podejście Elżbiety II i kształtować te elementy w sposób wzmacniający monarszą markę.

¹⁶ Stanowisko to uległo obecnie zmianie. Utworzona w 2021 r. Partia Alba, na czele której stoi A. Salmond, opowiada się przeciwko panowaniu w Szkocji króla Karola III.

przez Szkocję niepodległości¹⁷. Podejście to może jednak ulec modyfikacji w sytuacji zmiany osoby monarchy i w przypadku pogorszenia relacji pomiędzy Edynburgiem a Londynem w związku z odmową zgody na przeprowadzenie kolejnego referendum.

Należy też pamiętać, że zachowanie monarchii nie jest jednoznacznie popierane przez samych mieszkańców Szkocji. Przykładowo, badania prowadzone w maju 2022 r. wykazały, że 45% ankietowanych opowiada się za utrzymaniem ustroju monarchicznego, ale aż 36% wyraziło zdanie, że moment odejścia Elżbiety II byłby odpowiedni na przejście do systemu republikańskiego¹⁸. Wśród polityków SNP pojawiają się ponadto głosy, że kwestia ta powinna być rozstrzygnięta w drodze powszechnego głosowania.

Następczyni A. Salmonda na stanowiskach lidera SNP i szefowej rządu Szkocji, Nicola Sturgeon, zadeklarowała zamiar przeprowadzenia drugiego referendum niepodległościowego w dniu 19 października 2023 r.¹⁹. W związku z tym skierowany został po raz kolejny wniosek do szefa rządu w Londynie o zainicjowanie takich zmian w ustawie o Szkocji z 1998 r. (Scotland Act 1998), które wyraźnie przyznawałyby szkockiej legislatywie kompetencję do określenia reżimu prawnego przyszłego referendum. Wobec sprzeciwu rządu B. Johnsona skierowany został do brytyjskiego Sądu Najwyższego wniosek o zbadanie, czy kierowany pod obrady Zgromadzenia Szkockiego (Scottish Assembly) projekt ustawy o referendum w sprawie niepodległości Szkocji (Scottish Independence Referendum Bill) mieści się w zakresie spraw objętych dewolucją, tzn. takich, które mogą być rozstrzygane przez organy władz regionalnych. Pomimo istniejących kontrowersji co do zasadności tego wniosku Sąd Najwyższy przyjął go do rozpoznania, a datę pierwszej rozprawy wyznaczono na 11 i 12 października 2022 r.

Nawet gdyby ostatecznie doszło do przeprowadzenia referendum zgodnie z planem N. Sturgeon i SNP, nie oznacza to jednak automatycznego ogłoszenia

¹⁷ <https://www.scotsman.com/news/politics/queen-would-remain-head-of-state-in-an-independent-scotland-ian-blackford-3598941>, 7.03.2022 (dostęp: 27.09.2022).

¹⁸ <https://www.theguardian.com/politics/2022/sep/12/scottish-crowds-turn-out-for-the-queen-but-support-for-the-monarchy-less-clear>, 12.09.2022 (dostęp: 27.09.2022).

¹⁹ Racje rządu w Edynburgu przemawiające na rzecz niepodległości prezentowane są w serii publikacji zatytułowanej *Budując nową Szkocję (Building New Scotland)*: <https://www.gov.scot/news/scotland/> (dostęp: 27.09.2022). Przegląd argumentów dotyczących możliwości przeprowadzenia i prawnych skutków ewentualnego referendum znaleźć można w serii artykułów opublikowanych przez Centre on Constitutional Change w lipcu 2022 r.: <https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/news-and-opinion/supreme-court-awards-round-one-snp> (dostęp: 27.09.2022); zob. też D. Torrance, *Scottish independence referendum: role of the Supreme Court*, House of Commons Library, 29.06.2022, <https://commonslibrary.parliament.uk/scottish-independence-referendum-role-of-the-supreme-court/> (dostęp: 27.09.2022); idem, *Scottish independence referendum: legal issues*, House of Commons Library, 27.09.2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9104/CBP-9104.pdf> (dostęp: 27.09.2022).

niepodległości Szkocji. Referendum stanowiłoby szczególnie plebiscyt, z punktu widzenia prawa krajowego mający charakter jedynie konsultacyjny, i jednocześnie punkt wyjścia do negocjacji pomiędzy ośrodkami władzy w Edynburgu i Londynie. Finalną zgodę musiałyby w tej sprawie wyrazić obie izby parlamentu ZK.

Regionalne nacjonalizmy – Irlandia Północna

Większe i ostrzejsze niż w Szkocji podziały społeczne wywołuje instytucja i osoba brytyjskiego monarchy w Irlandii Północnej. Polaryzacja postaw politycznych wynika tam z doświadczeń historycznych, a odnosi się do relacji tej części brytyjskiego państwa ze ZK i Republiką Irlandii²⁰.

Formalne zjednoczenie Wielkiej Brytanii z Irlandią w jeden organizm państwowy – Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii – nastąpiło z początkiem 1801 r. Nieudane próby przyznania Irlandii autonomii, w ramach instytucji *Home Rule*, na przełomie XIX i XX w. doprowadziły ostatecznie do wybuchu powstania wielkanocnego (*Easter Rising*) w 1916 r., a następnie wojny o niepodległość w latach 1920–1921. W rezultacie doszło do podziału wyspy na dwie części – Wolne Państwo Irlandzkie (Irish Free State) oraz Irlandię Północną, stanowiącą autonomiczną część ZK.

Gwałtowne zaostrzenie konfliktów pomiędzy unionistami a nacjonalistami pod koniec lat 60. XX w. doprowadziło do wydarzeń znanych pod nazwą *The Troubles*. Ich symbolem stała się Krwawa Niedziela (*Bloody Sunday*) 30 stycznia 1972 r., w trakcie której kilkunastu uczestników marszu w obronie praw obywatelskich zginęło w wyniku postrzelenia przez żołnierzy brytyjskich. W konsekwencji zawieszono zostały autonomiczne instytucje północnoirlandzkie, a cały region poddany bezpośredniej władzy (*Direct Rule*) Londynu.

Zasadnicza linia podziałów politycznych przebiegała (i nadal przebiega) pomiędzy protestanckimi unionistami (monarchistami), czyli zwolennikami utrzymania obecnej przynależności państwowej Irlandii Północnej, a katolickimi nacjonalistami (republikanami), którzy opowiadają się za oderwaniem od ZK i połączeniem z Republiką Irlandii. Dla tej drugiej grupy brytyjska monarchia stała się symbolem opresji i prześladowań, które w dużej mierze zakończyły się dopiero wraz z podpisaniem w 1998 r. Porozumienia wielkopiątkowego (*Good Friday Agreement*),

²⁰ Szerzej na temat historycznych relacji łączących brytyjską monarchię z Irlandią zob. J. Loughlin, *The British Monarchy and Ireland: 1800 to the present*, Cambridge 2007. Rys historyczny wraz z analizą podstawowych problemów kształtujących współczesną scenę polityczną Irlandii Północnej znaleźć można np. w: D. Torrance et al., *Northern Ireland: key issues*, House of Commons Library, 8.03.2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9416/CBP-9416.pdf> (dostęp: 27.09.2022).

wprowadzającego system rządów wielopartyjnych i ścisłej współpracy głównych partii politycznych w ramach formuły autonomii terytorialnej, znanej szerzej pod nazwą dewolucji. Oznaczało to również zakończenie 27-letniego okresu bezpośrednich rządów Londynu.

Wyrazem przezwyciężania tragicznych zaszłości w relacjach brytyjsko-irlandzkich stała się pierwsza w historii wizyta głowy ZK w niepodległej Republice Irlandii. Królowa odbyła ją w maju 2011 r., odwiedzając miejsca–symbole irlandzkiej walki o wolność i niezależność od Brytanii.

W czerwcu 2012 r. w Belfaście, stolicy Irlandii Północnej, doszło z kolei do uścisku dłoni, uznanego za doniosły gest pojednania, w ramach spotkania brytyjskiej monarchini z Martinem McGuinnessem, ówczesnym zastępcą Pierwszego Ministra w rządzie Irlandii Północnej z ramienia prorepublikańskiej partii Sinn Fein [dalej: SF]. Polityk ten był jednym z liderów Irlandzkiej Armii Republikańskiej w 1979 r., kiedy jej członkowie dokonali zamachu bombowego, który doprowadził do śmierci m.in. lorda Louisa Mountbattena, wuja księcia Filipa, męża królowej.

Z kolei w 2015 r. w Galway, w zachodniej części Republiki Irlandii, doszło do spotkania księcia Karola z Gerry Adamsem, długoletnim liderem SF i jedną z najbardziej znanych postaci reprezentujących republikańskie i zjednoczeniowe tendencje w Irlandii Północnej.

Koegzystencja partii unionistycznych i nacjonalistycznych po 1998 r. nie przebiegała jednak w sposób wolny od ostrych sporów, a nawet ponownego, czasowego zawieszenia organów regionalnych władz w okresie od 2002 do 2007 r. i ponownie w latach 2017–2020. Najnowsza odsłona konfliktu, na tle krytyki protokołu północnoirlandzkiego, doprowadziła do ustąpienia w lutym 2022 r. Paula Givana, Pierwszego Ministra i jednego z liderów Demokratycznej Partii Unionistycznej (Democratic Unionist Party, dalej: DPU), a w konsekwencji do paraliżu północnoirlandzkiej egzekutywy.

Protokół północnoirlandzki (w pełnym brzmieniu „Protokół w sprawie Irlandii i Irlandii Północnej”) stanowi element porozumienia wynegocjowanego przez Unię Europejską i ZK (EU–UK Withdrawal Agreement), w związku z wyjściem Brytanii z Unii, potocznie określanym mianem brexitu.

W celu uniknięcia przywrócenia granicy pomiędzy Republiką Irlandii a Irlandią Północną i utrzymania płynnego przepływu towarów, protokół przewiduje kontrolę niektórych kategorii produktów wwożonych do Irlandii Północnej drogą morską z pozostałych części ZK. To z kolei, zdaniem unionistycznych polityków północnoirlandzkich, podważa jedność państwa i osłabia pozycję Irlandii Północnej w ZK.

Unia Europejska już od 2021 r. zarzuca stronie brytyjskiej jednostronne odchylenie od postanowień protokołu. Rząd B. Johnsona, starając się uwzględnić

stanowisko unionistów, argumentuje z kolei, że protokół wywołuje poważne problemy ekonomiczne i polityczne i 13 czerwca wniósł do Izby Gmin projekt ustawy, która pozwoliłaby obejść rozwiązania wynikające z protokołu. Pozostaje sprawą otwartą, na ile nowy gabinet R. Sunaka będzie kontynuował politykę poprzedników oraz na ile elastyczne okaże się stanowisko Unii Europejskiej²¹.

Piątego maja 2022 r. odbyły się wybory do Zgromadzenia Parlamentarnego Irlandii Północnej, w wyniku których, po raz pierwszy w ponad stuletniej historii autonomii tego regionu, status najsilniejszej partii uzyskali nie unioniści, a przedstawiciele ugrupowania prorepublikańskiego – SF. DPU, która stała się dopiero drugą największą siłą polityczną w północnoirlandzkim parlamencie, uwarunkowała dalszą współpracę od rezygnacji przez rząd w Londynie z wykonania postanowień protokołu północnoirlandzkiego. Skutecznie zablokowało to pracę Zgromadzenia, a także uniemożliwiło objęcie funkcji Pierwszego Ministra przez liderkę północnoirlandzkiej SF, Michelle O’Neill. Sytuacja ta może doprowadzić do kolejnych wyborów, jeśli w ciągu 24 tygodni (termin ten upływa w październiku) nie uda się wypracować kompromisu umożliwiającego normalną pracę regionalnej legislatury i egzekutywy.

Dodatkowym czynnikiem nakładającym się na tendencje nacjonalistyczne i wzmacniającym je w obu wspomnianych powyżej regionach jest fakt, że zarówno mieszkańcy Szkocji, jak też Irlandii Północnej w większości (odpowiednio 62% i 55,8%) głosowali w referendum w czerwcu 2016 r. za pozostaniem ZK w strukturach Unii Europejskiej. Liderzy partii SF wyrażają zamiar zabiegania o przeprowadzenie w perspektywie 5 lat referendum w sprawie zjednoczenia Irlandii. Z kolei, jak wspomniano, N. Sturgeon intensywnie propaguje ideę drugiego referendum niepodległościowego w Szkocji.

Decyzje polityczne i regulacje prawne służące rozwiązaniu naszkicowanych tu problemów ustrojowych nie znajdują się w gestii monarchy – będą one podejmowane przez rząd i parlament w Londynie, przy wykorzystaniu mechanizmów konsultacji i współpracy z instytucjami władz regionalnych w Szkocji, Irlandii Północnej i Walii. Wydarzenia te wyznaczać jednak będą kontekst działalności Karola III i w ostateczności doprowadzić mogą do znacznego ograniczenia obszaru, nad którym rozciąga się suwerenna władza monarchy.

²¹ Zob. np. J. Curtis, *Northern Ireland Protocol: implementation, grace periods and EU–UK discussions (2021–22)*, House of Commons Library, 1.06.2022, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9333/CBP-9333.pdf> (dostęp: 27.09.2022).

Zakończenie

Księżę Karol, jako najstarsze dziecko królowej, odziedziczył koronę na mocy prawa, z chwilą śmierci monarchini. Przestał być w tym momencie następcą tronu, który najdłużej w historii, bo ponad 70 lat, czekał na objęcie urzędu. Swoje panowanie rozpoczął w wieku niemal 74 lat, czyli w momencie, w którym większość ludzi korzysta już od jakiegoś czasu z uroków emerytury. Miał więc czas, żeby przygotować się do tej historycznej roli i przemyśleć wizję własnego panowania.

Państwo, w którym przyszło mu sprawować urząd monarchy, różni się diametralnie od tego, w którym tron objęła w 1952 r. Elżbieta II. Inny jest w dużej mierze rodzaj wyzwań wobec których stoi ZK, inne są instrumenty i możliwości działania.

Podstawowym zadaniem, jakie stoi przez Karolem III, jest takie dostosowanie instytucji monarchii do wymogów współczesności, aby utrzymać stosunkowo wysoki poziom jej akceptacji w brytyjskim społeczeństwie. W warunkach państwa demokratycznego to przecież zgoda obywateli ostatecznie legitymizuje nawet najstarsze instytucje ustrojowe. Wprawdzie król dysponuje w realizacji tego celu mocno ograniczonymi środkami działania i pozbawiony jest w dużej mierze rzeczywistej władzy politycznej, a jego uprawnienia mają głównie ceremonialny charakter, ale siła tradycji, społeczna potrzeba stabilności i medialność zajmowanej pozycji ułatwiają realizację wspomnianego zadania.

Królowa Elżbieta panowała najdłużej w ponadtysiącletniej historii instytucji monarchii na Wyspach Brytyjskich. Stała się z czasem jedynym monarchą znanym większości jej poddanych i mieszkańców państw Wspólnoty Narodów. Odeszła wkrótce po zakończeniu obchodów platynowego jubileuszu 70-lecia panowania. Dla wielu Brytyjczyków była symbolem oddania służbie publicznej i wyrazem pewności w ciężkich czasach²².

Sukces Karola III w przekazaniu monarchii w dobrym stanie w ręce kolejnego pokolenia władców będzie więc w dużym stopniu zależał od umiejętności zachowania wartości i standardów wyznaczonych przez Elżbietę II.

²² Szczególnie mocny oddźwięk zyskały krzepiące słowa, jakie kończyły wystąpienie królowej u progu pandemii koronawirusa w kwietniu 2020 r., w czasie wprowadzanych pośpiesznie stanów zamknięcia i izolacji: „(...) wrócą lepsze dni, znowu będziemy z naszymi przyjaciółmi, znowu będziemy z naszymi rodzinami, jeszcze się spotkamy (...)”, <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/05/queen-urges-britons-stay-strong-coronavirus-covid-lockdown> (opublikowano 5.04.2020) (dostęp: 27.09.2022).

Bibliografia

- Balmer J., *How Queen Elizabeth II made the British monarchy into a global brand*, „The Conversation”, <https://theconversation.com/how-queen-elizabeth-ii-made-the-british-monarchy-into-a-global-brand-190394> (dostęp: 27.09.2022).
- Clear S., *Prince of Wales: why William inheriting the title from Charles has sparked a debate*, „The Conversation”, <https://theconversation.com/prince-of-wales-why-william-inheriting-the-title-from-charles-has-sparked-a-debate-190577> (dostęp: 27.09.2022).
- Clear S., *What to expect from the reign of Charles III*, „The Conversation”, <https://theconversation.com/what-to-expect-from-the-reign-of-king-charles-iii-190382> (dostęp: 27.09.2022).
- Curtice J., *King Charles inherits crown with support for monarchy at record low – but future not set in stone*, „The Conversation”, <https://theconversation.com/king-charles-inherits-crown-with-support-for-monarchy-at-record-low-but-future-not-set-in-stone-190448> (dostęp: 27.09.2022).
- Curtis J., *Northern Ireland Protocol: implementation, grace periods and EU–UK discussions (2021–22)*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9333/CBP-9333.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Hazell R., *Queen Elizabeth II: why Charles is already king and other key constitutional questions answered*, „The Conversation”, <https://theconversation.com/queen-elizabeth-ii-why-charles-is-already-king-and-other-key-constitutional-questions-answered-190295> (dostęp: 27.09.2022).
- Hazell R., Morris B., *Demise of the Crown: what happens next?*, The Constitution Unit, <https://constitution-unit.com/2022/09/09/demise-of-the-crown-what-happens-next/#more-13233> (dostęp: 27.09.2022).
- Loughlin J., *The British Monarchy and Ireland: 1800 to the present*, Cambridge 2007.
- Pułło A., *Ustroje państw współczesnych*, Warszawa 2006.
- Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2013.
- Torrance D., *Scottish independence referendum: role of the Supreme Court*, House of Commons Library, <https://commonslibrary.parliament.uk/scottish-independence-referendum-role-of-the-supreme-court/> (dostęp: 27.09.2022).
- Torrance D., *The Accession of King Charles III*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9621/CBP-9621.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Torrance D., *The Crown and the constitution*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8885/CBP-8885.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Torrance D. et al., *Northern Ireland: key issues*, House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9416/CBP-9416.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Ustawy ustrojowe Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, ze wstępem P. Sarneckiego, Warszawa 2010.